

УДК 342.9

А.С. КОХАН, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «ПРОЦЕСУАЛЬНА СПІВУЧАСТЬ» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: процесуальна співучасть, інститут процесуальної співучасті, адміністративний процес, сторони в адміністративному процесі

Матеріальні публічно-правові відносини, у випадку переростання у суперечку і звернення з цього приводу до суду, є першопричиною суб'єктного ускладнення процесу і виникнення процесуальної співучасті в адміністративному процесі.

У ряді праць дореволюційних вчених-процесуалістів можна знайти спільну думку про те, що процесуальна співучасть сприяє процесуальній економії, а також унеможливило прийняття суперечливих рішень з одного і того самого питання.

На сьогоднішній день визнаним є той факт, що інститут процесуальної співучасті притаманний цивільному та господарському процесу України. Ситуації із декількома позивачами та/або декількома відповідачами в одному цивільному та господарському процесі є звичайним врегульованим відповідним процесуальним кодексом явищем. Деяко складнішою є ситуація з адміністративним процесом, норми Кодексу адміністративного судочинства України (надалі – КАСУ), формально не закріплюють інститут процесуальної співучасті в адміністративному процесі, однак ряд положень КАСУ, зокрема це – п.4 ч.1 ст. 106, ч.3 ст.106, ч.1 ст.258 КАСУ [1], дозволяють стверджувати, що цей інститут йому притаманний, це підтверджується судовою практикою адміністративних судів.

Дослідження питання процесуальної співучасті в адміністративному процесі України

бере витоки із досліджень на цю тему у цивільному процесуальному праві Російської імперії (дореволюційний цивільний процес), Радянського Союзу, незалежної України.

Дана проблема в тій чи іншій мірі висвітлена у наукових працях вітчизняних вчених-процесуалістів В.М. Бевзенка, В.М. Кравчука, А.В. Руденко, О.М. Андруневчин, С.С. Бичкової та ін., дореволюційних російських вчених-процесуалістів Є.А. Нефедьєва, К.І. Малишева, П.П. Цитовича, Т.М. Яблочкова, Є.В. Васьковського, А.Х. Гольмстена, радянських та російських вчених-процесуалістів Т.Є. Абової, М.С. Шакарян, А.Б. Монахова, А.Ю. Абаїної, С.А. Філіпова, Є.А. Шегіди, О.С. Гончарової та ін.

Варто зазначити, що термін «процесуальна співучасть», не завжди був усталеним. Приблизно в один період часу – друга половина XIX століття – початок XX століття – визнані процесуалісти Російської імперії називали цей інститут по-різному. Так, якщо Є.А. Нефедьєв [2, с.3], Т.М. Яблочков [3, с.67], К.І. Малишев [4, с.53], Є.В. Васьковський [5, с.309] використовували відомий нам сучасний термін «процесуальна співучасть», то А.Х. Гольмстен [6, с.73] використовував термін «позовне товариство», у виданні Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона йдеться про «товариство у процесі» [7, с.395], І.Є. Енгельман називав цей інститут «товариством по тяжбі» [8, с.137], П.П. Цитович використовував більш загальний термін «множинність (колективність) сторін» [9, с.13].

На нашу думку, термін «процесуальна співучасть» не поступається іншим у своєму змістовному навантаженні, тому його використання, враховуючи анахронічність інших, є цілком доцільним.

Досліджуючи зазначене питання, вчені-процесуалісти пропонують власні визначення поняття «процесуальна співучасть». Так, А.Х. Гольмстен зазначав: «Випадки так званої співучасті чи позовного товариства, коли на кожній стороні декілька осіб, представляють (також для зручності) тільки зовнішнє об'єд-

нання декількох позовів в одному провадженні. Кожен такий позов викликає окремі процесуальні відносини» [6, с.73]. Його сучасник Т.М. Яблочков відмічав, що у разі, якщо предмет спору складає загальне право декількох осіб чи їх загальний обов'язок, так само, якщо позовні вимоги чи обов'язки витікають з однієї підстави, ми маємо природну співучасть [3, с.67]. Є.А. Нефедьев, зауважував що під співучастю в процесі варто розуміти об'єднання в ньому декількох позивачів чи відповідачів [2, с.3]. У виданні Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона є стаття під назвою «Товариство у процесі», де, зокрема, зазначається, що: «...сучасні статuti цивільного судочинства створюють інститут товариства в процесі, тобто союз осіб, які виступають у якості позивачів проти одного відповідача чи декількох відповідачів проти одного позивача» [7, с.395].

У праці Д.М. Чечота дається таке визначення співучасті: «участь в одній справі на боці позивача або відповідача кількох осіб, які мають спір з протилежною стороною» [10, с.79]. В.М. Кравчук зазначає, що співучастю є обумовлена матеріальним правом множинність осіб на тій чи іншій стороні в процесі внаслідок наявності загального права або загального обов'язку [11, с.201]. В.М. Бевзенко дає визначення процесуальній співучасті в адміністративному судочинстві. Так, на його думку, процесуальна співучасть в адміністративному судочинстві – це урегульована нормами адміністративного процесуального законодавства участь в адміністративній справі двох і більше позивачів або відповідачів [12, с.227].

Слід зазначити, що подані вище визначення ґрунтуються в першу чергу на кількісній ознаці процесуальної співучасті. На наш погляд, ознаками, якими має бути наділене суб'єктне ускладнення судового процесу для того, щоб вважатися процесуальною співучастю є також: наявність статусу сторони в процесі (співучасники повинні бути позивачами або відповідачами); право вимоги та/або обов'язок одного зі співучасників не може

виключати право вимоги та/або обов'язки іншого; самостійність кожного із співучасників в процесі; право співучасників доручити вести справу одному із співучасників.

Дивною та архаїчною видається позиція ряду вчених у сфері цивільного процесу, які у своїх працях останніх років, коли уже ні в кого не виникає сумнівів в самостійному від цивільного процесу існуванні господарського та адміністративного процесу, «монополізують» інститут процесуальної співучасті, акцентуючи увагу на його належність тільки цивільному процесу. Так, у Великому енциклопедичному юридичному словнику Г.П. Тимченко дає таке визначення процесуальній співучасті: «участь в одній цивільній справі декількох позивачів або відповідачів, інтереси і вимоги яких не виключають одне одного» [13, с.861].

Схожій позиції дотримується С.С. Бичкова, зазначаючи: «процесуальною співучастю варто вважати участь в одній і тій самій цивільній справі за умов, визначених законом, кількох позивачів та/або кількох відповідачів із самостійним процесуальним статусом» [14, с.155]. Викликає подив однобічність, з якою висвітлюють це поняття – зазначається притаманність цього інституту лише цивільному процесу, – натомість інститут процесуальної співучасті прямо законодавчо закріплений у Господарському процесуальному кодексі України, а також об'єктивно існує в адміністративному процесі України.

Однак, і в працях адміністративістів існують неоднозначні думки з приводу функціонування інституту процесуальної співучасті в адміністративному процесі, що зрештою є здоровим явищем, поштовхом до дискусій, подальших досліджень.

Так, наприклад, суперечливою видається позиція В.М. Кравчука, який у своїй праці зазначає: «адміністративна процесуальна співучасть може виникнути в момент відкриття провадження у справі, якщо до суду звертається декілька позивачів чи позов пред'явлено до декількох відповідачів, так і на більш пізніх стадіях, наприклад, суд може об'єднати

позови і в стадії судового розгляду в порядку ст.116 КАС» [11, с.201].

На наш погляд, дане положення ст.116 КАСУ [1] врегулює суб'єктивне об'єднання позовів, що не дозволяє вважати його процесуальною співучастю (ми розмежуємо категорії «процесуальна співучасть» та «суб'єктивне об'єднання позовів», оскільки однорідність позовних вимог, що лежить в основі суб'єктивного об'єднання позовів, на наш погляд, не є підставою виникнення процесуальної співучасті, але це предмет іншого дослідження).

На відсутність закріплення в КАСУ [1] інституту процесуальної співучасті вказував А.В. Руденко. Він писав: «Кодекс адміністративного судочинства відмовився від інституту процесуальної співучасті та інституту зустрічного позову. Хоча наявність у випадку, передбаченому ч.3 ст.52 Кодексу адміністративного судочинства України, другого відповідача фактично і є формою пасивної співучасті» [15]. В ч.3 ст.52 КАСУ [1] йдеться про можливість залучення судом особи як другого відповідача, у разі якщо позивач не згоден на заміну первинного відповідача іншою особою (належним відповідачем).

Погодитися з думкою А.В. Руденка про те, що у такому разі виникає процесуальна співучасть на стороні відповідача важко. Наша позиція пояснюється тим, що, як уже було зазначено вище, право вимоги або обов'язок відповідати за позовом одного співучасника не може виключати аналогічне право або обов'язок іншого (хоча це не означає, що між співучасниками не може бути розбіжностей, але рівень цих розбіжностей не перетинає межі процесуального взаємовиключення). Одночасна відповідальність первинного та другого відповідачів є неможливою, нелогічною, адже іде мова про те, що один з них – неправильний, неналежний відповідач. Відповідальність другого відповідача повністю вичерпує усю сукупність відповідальності (зокрема, і відповідальність первинного відповідача).

Доречно зазначити, що поняття «другий відповідач», яке використовується в зазначеній ст.52 КАСУ [1] правильно вживається у цьому контексті. Так, в ст.33 Цивільного процесуального кодексу України [16] в аналогічній ситуації йдеться про залучення «іншої особи як співвідповідача», хоча, як було обгрунтовано вище, участь у справі належної і неналежної сторони співучасть не породжує, тобто помилка закладена уже в зміст самої процесуальної норми.

Ця ж ознака (невиключення права та/або обов'язку співучасника) дозволяє стверджувати, що ускладнення адміністративного процесу третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору не створює співучасті між позивачем та зазначеною третьою особою. Необхідно наголосити, що у третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору в адміністративному процесі, є спір про право вимоги з позивачем, та публічно-правовий спір, який є предметом судового розгляду, з відповідачем.

Отже, можна дати таке визначення процесуальної співучасті в адміністративному процесі – це участь в одному і тому ж адміністративному процесі декількох позивачів та/або відповідачів як наслідку спільності прав та/або обов'язків, які складають предмет спору, чи єдності підстави виникнення прав та/або обов'язків, які складають предмет спору, цих позивачів та/або відповідачів у матеріальних публічно-правових відносинах, права вимоги та/або обов'язки яких не виключають одне одного.

Пропонується доповнити КАСУ статтею, яка б формально передбачала існування інституту процесуальної співучасті в адміністративному процесі. Пропонується внести у КАСУ:

«Стаття 51-1. Процесуальна співучасть

1. Позов може бути подано спільно кількома позивачами та/або до кількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо другої сторони діє в судовому процесі самостійно.

2. Процесуальна співучасть допускається, якщо:

1) предметом спору є спільні права та/чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;

2) права і обов'язки кількох позивачів та/чи відповідачів виникли з однієї підстави;

3. Співучасники мають право доручити вести справу одному із співучасників, якщо він має повну адміністративну процесуальну дієздатність

4. У разі неможливості розгляду справи без участі співвідповідача/співвідповідачів, який/які не вказані у позовній заяві, у зв'язку з характером спірних правовідносин суд залучає його або їх до участі у справі за своєю ініціативою. Після залучення співвідповідача/співвідповідачів розгляд адміністративної справи починається спочатку».

Потрібно зазначити, що відсутність глибинного теоретичного дослідження даної тематики в адміністративному адміністративно-процесуальному праві та широке застосування інституту процесуальної співучасті потребує подальшого ґрунтовного опрацювання цієї теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р., № 2747-IV // ВВР України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

2. Нефедьев Е. А. К учению о сущности гражданского процесса. Соучастие в гражданском процессе. Соучастие по немецкому и французскому праву / Нефедьев Е. А. – Казань : Типография Императорского университета, 1891. – 231 с.

3. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Т. М. Яблочков. – Изд. 2-е, доп. – Ярославль, Казанская ул.17: Книгоизд-во И. К. Гассанова, 1912. – 336 с.

4. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства. Том III / Малышев К. И. – С.-Петербург, типография М. М. Стасюлевича, 1879. – 457 с.

5. Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Васильковский Е. В. – Изд. 2-ое, переработ. / Е.В. Васильковский. – М., 1917. – 429 с.

6. Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства / Гольмстен А. Х. – С.-Петербург : Типография В. С. Балашева, Наб. Екатериненского кан., № 78, 1885. – 345 с.

7. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона : [в 86 полутамах с иллюстрациями и дополнительными материалами] / под общ. ред. почётного академика К. К. Арсеньева. – С.-Петербург : Типография Акц.Общ. «Издательское Дело», 1901– . – Т. XXXIII (65), 1901. – 501 с.

8. Курс русского гражданского судопроизводства / Энгельман И. Е. 3-е изд., испр. и доп. – Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1912. – 646 с.

9. Цитович П. П. Гражданский процесс: конспект лекций / Цитович П. П. – Изд. 4-е. – Киев: Типография И. И. Чоколова, 1894. – 132 с.

10. Гражданский процесс : учебник для юрид. инстит. и фак-в / [Н. И. Авдеенко, П. Н. Евсеев и др.] ; отв. ред.: Н. А. Чечина, Д. М. Чечот. – М. : Юрид. лит, 1968. – 456 с.

11. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України / В. М. Кравчук. – Х. : Фактор, 2011. – 798 с.

12. Бевзенко В. М. Інститут процесуальної співучасті в адміністративному судочинстві України: сутність та правове регулювання / В. М. Бевзенко // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 47. – С. 222–227.

13. Великий енциклопедичний юридичний словник : А–Я / [Азаров Д. С. та ін.] ; за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. літ., 2012. – 1017 с.

14. Бичкова С. С. Визначення юридичної природи процесуальної співучасті / С. С. Бичкова // Держава та регіони. Сер. Право . – 2010. – Вип. 4. – С. 155–160.

15. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 / Руденко А. В. – Х., 2006. – 209 с.

16. Цивільний процесуальний кодекс України : від 18.03.2004 р., № 1618-IV // ВВР України. – 2004. – № 40–41, № 42. – Ст. 492.

Кохан А. С. Развитие понятия «процессуальная спѣучастѣ» в административном процессе / А. С. Кохан // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 499–503 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kasvap.pdf>

Розглянуто положення щодо існування процесуальної спѣучасті в административному процесі. Виокремлено ознаки процесуальної спѣучасті. Проаналізовано визначення поняття «процесуальна спѣучасть». Запропоновано власне визначення поняття «процесуальна спѣучасть».

***

Кохан А.С. Развитие понятия «процессуальное соучастие» в административном процессе

Рассмотрено положение о существовании процессуального соучастия в административном процессе. Выделены признаки процессуального соучастия. Проанализированы определения понятия «процессуальное соучастие». Предложено собственное определение понятия «процессуальное соучастие».

***

Kokhan A.S. The Development of the Concept of «Joinder of Parties» in the Administrative Process

The concept of existence «joinder of parties» in administrative process is studied. Features of joinder of parties are allotted. It was analyzed the definitions of the concept «joinder of parties». Proposed own definition of the concept of «joinder of parties».

Форум права Форум